

## DIFFICULTIES IN AND METHODS FOR INTEGRATION OF EMIGRANTS WITHIN RETURN MIGRATION

Viorica-Cristina Cormoș

Lecturer, PhD., "Ștefan cel Mare" University of Suceava

*Abstract: The phenomenon of international workforce migration is known to the entire society. Over the time it has triggered another phenomenon, that of return migration, which can be understood when the circumstances of emigration are known. By understanding the causes, the reasons for returning to the home country can also be understood. During their stay abroad, emigrants undergo a number of changes as a result of a transition through the integration and assimilation stages in the country of migration, which are analyzed in the present study using the identity-migration theory.*

*This paper analyzes the implications of the phenomenon of return migration at the individual level, as well as the methods of intervention that can support emigrants decided to return to the home country. This highlights the difficulties faced by the migrants, difficulties that arise from the fact that many of them no longer feel "at home", as well as situations where returning emigrants wish to invest in the home country and face a series of impediments. With regard to the methods of intervention, the existing and implemented intervention pathways are brought to attention, and the necessary ones, resulting from qualitative research, are highlighted.*

*Keywords: migration, emigrant, change, difficulties, integration*

### Introducere

Fenomenul migrației internaționale a luat o mare amploare în ultimii ani. O dată cu plecarea românilor în străinătate, în timp s-a produs un alt fenomen, cel al migrației de revenire sau de returnare care a adus cu sine și anumite dificultăți cu care se confruntă o mare parte din cei implicați. Din cercetări recente a rezultat faptul că emigranții, pe tot parcursul perioadei de ședere în țara de destinație, suferă o serie de transformări la nivel de mentalitate, percepții, stil de viață, în modul de a se raporta în relațiile cu ceilalți și cu munca etc. Toate aceste transformări duc la schimbarea individului ca atare, schimbări care se observă în plan relațional, familial, societal, și chiar identitar. Acestea, la migrația de revenire, se fac remarcate într-un mod mult mai amplu și se fac vizibile și resimțite acut de persoana implicată, dar și de membrii familiei și a comunității de care aparține. Teoria *identitar-migraționistă* care va fi abordată în această lucrare, explică fenomenul de emigrare-returnare, respectiv schimbările apărute la emigrant în toate etapele sale de integrare în țara de migrație și accentuează importanța implicării instituțiilor abilitate și a bisericii în vederea reintegrării emigranților la returnare, care se confruntă cu situații de dificultate.

La revenirea în țară, pe fondul schimbării lor, emigrații se pot confrunta cu o serie de dificultăți: dezechilibrul apărut în familie în perioada cât nu au fost acasă, slăbirea relației cu partenerul de viață, neînțelegerea cu membrii familiei sau cu membrii comunității, revenirea la stilul inițial de viață, lipsa locurilor de muncă în zonele rurale, lipsa locurilor de muncă bine plătite în zonele urbane, gestionarea deficitară a economiilor strânse în țara ce migrație etc. Aceste dificultăți pot fi depășite în condițiile în care există programe specifice care să le ofere

sprijinul pentru reintegrare în familie și comunitate, pentru readaptarea la mediu, pentru prioritizarea nevoilor și gestionarea resurselor, pentru informare și consiliere profesională, informare și consiliere antreprenorială etc. În prezent există proiecte sociale care sunt aplicate în anumite regiuni ce le oferă emigranților posibilitatea să investească în țară, oferindu-le și o sumă semnificativă cu care să înceapă o afacere proprie. De asemenea, există specialiști în instituții de asistență socială care oferă servicii de consiliere și informare pentru persoane aflate în situații de criză, iar în cadrul primăriilor este evaluat periodic, la nivel local, fenomenul copiilor cu părinți plecați în străinătate și sunt oferite servicii de informare și consiliere membrilor rămași în țară. Pentru această categorie de populație pot fi dezvoltate și alte programe de orientare și consiliere care să-i ajute pe emigranți să folosească remitențele acumulate în cel mai profitabil și avantajos mod, atât pentru persoana în cauză, cât și pentru societate în general.

### **Fenomenul ”migrație de revenire”**

Fenomenul migrației a existat dintotdeauna și a suferit în decursul timpului modificări la nivelul conținutului, a sferei de cuprindere și a formelor de manifestare. Migrația a avut cu preponderență o motivație economică, dar și de retragere din fața unor amenințări. Fenomenul migrației a fost abordat ca fiind o problemă demografică, prin popularea sau depopularea unor teritorii. „Migrația este un fenomen complex, ce constă în deplasarea unor persoane dintr-o arie teritorială în alta, urmată de schimbarea domiciliului și/sau de încadrare într-o formă de activitate în zona de sosire” (Zamfir, Cătălin; Vlăsceanu Lazăr (coord.), 1998, p. 351)

Migrația internațională presupune mișcarea persoanelor care pleacă din țara de origine în vederea stabilirii în mod temporar sau definitiv într-o altă țară. Acest fenomen apare ca reacție la schimbările economice, de structură socială și de calitate a vieții. Ca urmare a acestor reacții, migrația în decursul timpului s-a făcut remarcată sub mai multe aspecte: inițial a început ca migrație forțată de calamități naturale, migrație forțată de persecuții politice sau religioase, de războaie, migrație de reunificare a familiei, migrație de afaceri, migrația minorităților etnice, dezvoltându-se prin creșterea mobilității internaționale în vederea afirmării profesionale și terminând cu migrația pentru muncă.

Migrația internațională se conturează prin cele două procese, emigrația și imigrația, privite în funcție de deplasarea persoanei din țara de origine spre cea de destinație, cu implicații pe termen lung. Emigrația reprezintă ”deplasarea pendulatoare a populației între reședință (țara de origine) și locul de muncă (țara de primire)” (Albu, Alexandru; Roșu, Hamzescu, Ion, 1987, p. 14), iar imigrația reprezintă „primirea populației deplasate în țara de destinație, temporar sau definitiv” (Octavian, Floricel, 2006, p. 17). Pe lângă aceste două procese importante, migrația internațională poate fi diferențiată în mai multe forme: migrația legală și ilegală; migrația voluntară și forțată; migrația permanentă și temporară; migrația individuală și de masă; returnarea (revenirea) sau migrația de reîntoarcere (revenire).

Făcând referire în mod special la migrația de revenie, aceasta poate fi înțeleasă în condițiile în care sunt cunoscute cauzele emigrării. Înțelegând aceste cauze, pot fi înțelese și motivele de reîntoarcere în țara de origine. Migrantul poate reveni fie voluntar, prin proprie hotărâre, fie forțat de anumite împrejurări. În acest sens, conceptul de migrație de revenire este definită în funcție de condițiile care au impus revenirea: ”revenire voluntară, care reprezintă plecarea asistată sau independentă spre țara de origine; revenire bazată pe o hotărâre a migrantului (revenire la alegere), care reprezintă actul de revenire având la bază dorința liberă a migrantului de a reveni, fiind diferită de cea voluntară; revenire forțată, care reprezintă revenirea obligatorie a migrantului în țara de origine ca rezultat al unei acțiuni administrative sau juridice

adoptate de autoritățile publice de la destinație, la cererea de înlăturare a persoanei de pe teritoriul țării de destinație; expulzarea, care este procedura administrativă sau juridică de înlăturare cu forța a unei persoane în afara teritoriului național.” (Badea, Camelia, Virginia, 2009, p.57) Sunt și alte cauze care stau la baza fenomenului migrației de revenire: ”revenirea datorată conflictelor culturale și distanței psihologice inacceptabile față de familie și prieteni; revenirea datorată eșecului migrației sau a revenirii forțate, datorate neadaptării la destinație, datorate ieșirii de pe piața muncii și revenirea cu intenție de inovare la origine.” (Ibidem, p.60)

Sursa principală a emigrării o constituie comunitatea. Sub acest aspect există emigranți români care alimentează procesul migratoriu în funcție de profilul cultural și de experiența acumulată. Aceștia oferă informații, iar în unele situații și sprijin celor doritori să plece la muncă în străinătate. Odată ce obiectivul de emigrare la muncă în străinătate a fost atins, persoanele emigrante sunt distribuite într-o gamă largă de activități în cadrul economiei: agricultură, construcții și inginerie civilă, industrie ușoară, turism, sectorul hotelier și catering, activități casnice sau diverse servicii, inclusiv informatice. Cei implicați în acest fenomen, până la adaptarea și integrarea în societatea de primire, s-au întâlnit cu o serie de dificultăți cum ar fi învățarea limbii, asimilarea și acceptarea culturii țării respective, noul stil de viață, reacțiile diferite ale comunității etc. Pe fondul acestor impedimente, individul poate suferi schimbări la nivel de mentalitate, percepție, comportament, atitudine, stil de viață, stimă de sine etc., iar în acest context pot apărea modificări în relațiile cu familia, cu partenerul de viață și cu membrii comunității de origine. Toate aceste schimbări se fac remarcate la revenirea emigrantului în țară.

#### **Profilul emigrantului și reîntoarcerea ”acasă”**

Migrația internațională are un rol important în transformările sociale contemporane. Este atât un rezultat al schimbărilor globale, dar și o forță pentru viitoarele schimbări în statele de origine și în cele de primire. ”Fenomenul migrației constituie o schimbare simultană în spațiul fizic și socio-cultural, care implică nu numai deplasarea dintr-o comunitate în alta, ci presupune și distrugerea atașamentelor structurale din zona de plecare, reorganizarea sistemului național de destinație și asimilarea culturală a mediului de primire.” (Cormoș, Viorica-Cristina, 2015, p.19)

Migrația este un proces inițiat în țara de origine, chiar înainte de a fi luată decizia finală și de a identifica măsurile necesare în vederea atingerii țelului propus. Se poate identifica un moment cheie al deciziei de emigrare, respectiv momentul în care se intersectează stimulii motivaționali. Ca urmare a acestui proces, se formează două grupe mari: cei care migrează de bună voie și migrații forțați. „Din primul grup fac parte migrații care merg în străinătate pentru a munci, a studia și a-și regăsi familia acolo sau pentru alte probleme personale. Din al doilea grup fac parte mulți care părăsesc țara pentru a scăpa de persecuții, conflicte, represiuni, catastrofe naturale ori provocate de oameni, deteriorări ale mediului înconjurător sau alte situații care le pun în pericol viața, libertatea, mijloacele de supraviețuire.”(Octavian, Floricel, 2003, p.10)

Migrantul internațional este perceput în funcție de raportarea lui la societate: ca emigrant - în raport cu societatea de origine, și ca imigrant, în raport cu societatea de destinație. Ca și emigrant, migrantul internațional ”avea acumulate anumite informații legate de societatea din care făcea parte, respecta obiceiurile și tradițiile specifice, avea însușit un anumit mod de viață, era în interiorul familiei, a comunității de origine, iar ca imigrant, migrantul internațional face parte dintr-o altă comunitate și societate, are contact cu un alt mediu social, are alte relații sociale, trece printr-un proces de adaptare și integrare prin învățarea limbii țării gazdă, a obiceiurilor, a stilului de viață etc.” (Cormoș, Viorica-Cristina, 2015, p. 46)

Imigrantul poate fi definit prin trecutul, prezentul și viitorul său: ”prin trecut, pentru că el este un ”dezrădăcinat”, indiferent de motivele care l-au determinat să ia decizia de emigrare (economice, politice, sociale etc.). Atâta timp cât s-a format și a aparținut unei anumite civilizații (cea de origine), beneficiază de un tratament politico-administrativ special. El este purtătorul unui cod lingvistic și cultural specific originii sale; prin prezent, pentru că este un „reimplantat”, rezident de o anumită perioadă în țara de adopție, având multe interese asemănătoare sau chiar identice cu comunitatea locală în ansamblu (autohtoni și imigranți), o formă de comunicare civică și un sistem de valori acceptate de cea mai mare parte a societății; prin viitor, pentru că, în mod normal, situația sa tranzitorie se va transforma treptat, ajungând să fie total socializat și integrat cultural, ignorându-se practic condiția originară a părinților săi.” (Kastoriano Riva, apud Rusu, Valeriu, 2003, p. 9-10)

Migrantul potențial sau migrantul activ poate folosi migrația ca element central pentru construirea unei strategii proprii de viață, iar intenția de revenire în țara de origine sau de remigrare poate fi asociată cu imputuri pentru consum, cu nevoi sau preferințe pentru consumul propriu sau familial, dar și cu constrângeri instituționale care au efect asupra a ceea ce poate câștiga migrantul într-o anumită țară și localitate. Intenția de revenire poate însemna preferință pentru consumul în țara și/sau localitatea de origine, în condițiile în care migrantul a acumulat resurse pentru consumul dorit în mediul în care îi este apropiat afectiv; percepție a unei situații în care costul pentru consumul dorit este mai mic la locul de origine decât la cel de destinație; revenire prin constrângere în privința resurselor din locul de destinație, din cauza pierderii locului de muncă sau a unor probleme similare.

O dată cu revenirea în țara de origine, emigrantul se poate implica pe plan profesional sau poate refuza orice implicare în câmpul muncii. Astfel, sunt migranți care au acumulat resurse importante în țara de migrație, iar la reîntoarcere în țara de origine se bazează pe aceste resurse, fără o implicație profesională de o natură sau alta. Acest tip de emigrant optează pentru „consumul în țara și/sau localitatea de origine, în condițiile în care migrantul a acumulat resurse pentru consumul dorit în mediul în care îi este apropiat afectiv. Raționamentul implicat este de tipul - am acumulat destul pentru a trăi în mediul care îmi place, chiar dacă și acolo costul vieții este apropiat de cel de aici unde mă aflu ca imigrant.” (Sandu, Dumitru, op. cit., p. 114) Un alt tip de emigrant este cel care acceptă la revenirea în țară un loc de muncă cu venituri mai mici, bazându-se într-o anumită măsură și pe veniturile acumulate în țara de migrație. Acest emigrant percepe situația în care „costul pentru consumul dorit este mai mic la locul de origine decât la cel de destinație. În astfel de cazuri, chiar dacă veniturile care vor fi obținute la origine sunt mai mici decât cele la destinație, întoarcerea poate avea loc în baza unui raționament de tipul - deși voi câștiga mai puțin, cu banii pe care îi am deja voi putea trăi mai bine acolo decât aici, pentru că este mai redus costul vieții și pentru că acolo îmi place mai mult, sunt mai obișnuit cu oamenii și locurile.” (Ibidem) Al treilea tip de emigrant este acela care a revenit în țară prin constrângere în privința resurselor din locul de destinație, din cauza pierderii locului de muncă sau a unor probleme similare. Se poate vorbi și de un al patrulea tip de emigrant, acela care a acumulat suficient astfel încât să fie deschis către antreprenoriat, unde ar putea folosi cumulul de informații și experiență din țara de migrație.

Deși pare ceva neînsemnat, persoana care se reîntoarce la destinație, pe lângă faptul că a trecut prin stări și etape de tensiune la care au fost necesare decizii extreme, se întâlnește cu un mediu schimbat, unde nu mai are o bază socială și economică, iar starea de presiune exterioară îi poate provoca stări de dezechilibru psihologic, social și relațional. În astfel de situații, persoana revenită în țară are nevoie de susținere din partea familiei, comunității de origine, a instituțiilor

statului, iar în unele situații chiar de suport specializat și consiliere pentru restabilirea psiho-socio-emoțională, pentru formarea profesională și antreprenorială.

### Dificultăți și modalități de integrare la revenire

Dificultățile cu care se confruntă emigrantul la revenirea în țară sunt strict legate de schimbările apărute ca urmare a emigrării în străinătate. Acestea s-au declanșat odată cu pătrunderea în noul mediu, iar factorii care stau la baza schimbărilor produse sunt: ”de natură materială (banii câștigați, posibilitățile, oportunitățile), de natură psiho-socială (impactul cu noul mediu social la adaptare și integrare), de natură socio-umană (relațiile din societatea gazdă), de natură profesională (noua profesie sau meserie prestată și însușită), de natura culturală (însușirea limbii, a unor obiceiuri și elemente culturale) etc.”(Cormoș, Viorica-Cristina, 2015, p. 272)

Făcând referire la *teoria identitar-migraționistă* (Cormoș, Viorica-Cristina, 2011, p.266), se observă că *emigrantul I* este cel care o dată cu intrarea în țara de migrație, tinde să își acopere nevoile de bază, fiziologice, de siguranță și ambientale, prin căutarea unui loc de muncă, a unei locuințe și a noi relații sociale în care să-și poată găsi sprijinul (cunoștințe, biserică etc.). *Emigrantul II* este cel care, prin etapele de adaptare, integrare și asimilare urmărește să își îndeplinească nevoia socială, de cunoaștere și a stimei de sine. În această etapă emigrantul se integrează și se afiliază unui nou grup social, învață noi elemente culturale și se implică în procesul de cunoaștere a noului mediu, a culturii și civilizației. *Emigrantul III* este cel care a trecut prin procesul de schimbare identitară o dată cu schimbarea mentalității, principiilor de viață, percepțiilor, normelor și valorilor, reprezentării sociale și naționale, prin implicarea în noua viață socială și profesională etc.

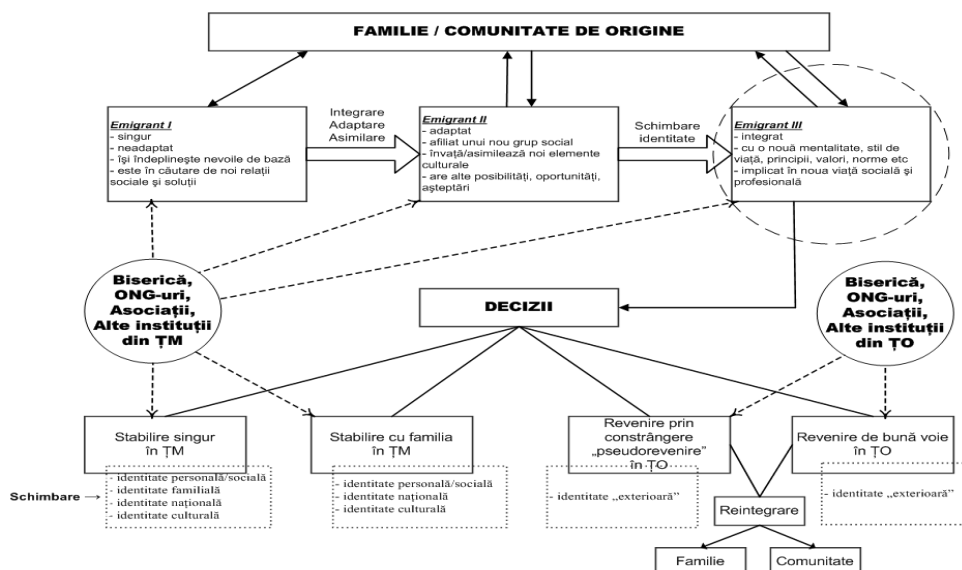


Fig. nr. 1 Schimbarea identitară a emigrantului, raportarea la decizii și implicarea instituțiilor de referință (Cormoș, Viorica-Cristina, 2011, p.265; Legendă: ȚM- țara de migrație; ȚO – țara de origine)

Majoritatea emigranților nu se mai raportează la comunitatea de origine, ci la cea de primire, unde și-au format un nou grup de apartenență și o nouă identitate socială. Sunt remarcate schimbări cu privire la sentimentele identitare și a spațiului identitar, pentru mulți dintre ei „acasă” fiind în țara de migrație. Aceste schimbări se observă în mod agresiv la revenirea în țară unde emigranții simt că ”nu își mai găsesc locul”. Emigranții se întorc acasă de bună voie sau constrânși de anumiți factori conjuncturali, în cazul acesta vorbind de o „pseudorevenire”. Se poate afirma că acești emigranți au o identitate „exterioră”, deoarece este

marcată de experiența de migrație, iar schimbările identitare sunt mai bine evidențiate la reîntoarcerea în familie și comunitate. În asemenea cazuri apare nevoia de reintegrare socială, iar în lipsa unor astfel de programe, emigranții au tendința de a se reîntoarce în țara de migrație.

La revenirea în țară un rol deosebit îl are biserica și instituțiile abilitate. Rolul acestora se observă la reintegrarea emigranților în familie și comunitate. Este foarte important ca aceste persoane să fie susținute pentru o anumită perioadă de familie, comunitate și servicii specializate. ”În absența implicării instituțiilor de referință în viața emigranților sau neimplicarea emigranților în activitățile desfășurate de acestea, schimbările identitare apar în mod cert, cu consecințe la nivel individual și colectiv.” (Cormoș, Viorica-Cristina, 2011, p.267)

Este necesar să existe anumite programe sociale de reintegrare pentru persoanele care decid să se întoarcă în țară. Ele fiind marcate de transformările produse pe parcursul perioadei de emigrare, la revenirea în țară se confruntă cu o serie de dificultăți printre care: dezechilibrul apărut în familie în perioada cât nu au fost acasă, slăbirea relației cu partenerul de viață, neînțelegerea cu membrii familiei sau cu membrii comunității, revenirea la stilul inițial de viață, lipsa locurilor de muncă în zonele rurale, lipsa locurilor de muncă bine plătite în zonele urbane, gestionarea deficitară a economiilor strânse în țara de migrație etc.

În cadrul unei cercetări realizate în România, Jud. Suceava, bazată pe metoda interviului aplicat pe un eșantion de 20 persoane, a cărei scop a fost identificarea dificultăților cu care se confruntă persoanele emigrante la migrația de revenire, a reieșit faptul că cei care s-au decis să revină în țară ”nu își găsesc în totalitate locul”, au tendința să compare permanent modul de viață din țară cu cel din străinătate, unii dintre ei se gândesc că poate ar fi bine să se reîntoarcă din nou în străinătate, iar în multe dintre cazuri chiar au decis să de reîntoarcă singuri sau cu familia. Ei simt nevoia unui sprijin specializat, de îndrumare și orientare conform cu nevoile și cu ”bagajul” psiho-emoțional și material cu care au venit din străinătate.

Câteva situații relevante din cercetare:

I.F., 47 ani, tată a trei copii rămași în țară cu bunicii materni: *”Am venit acasă pentru că m-am săturat de străinătate și să stau departe de familie. Însă când sunt acolo mă gândesc că e bine să fiu în țară, când vin în țară gândul meu este să plec înapoi. Nici nu mai știu unde îmi este locul. Cred că ar trebui să fim îndrumați cumva, ajutați, că simțim că nu mai suntem doriți aici și nu știm cum să ne descurcăm.”*

B.D., 39 ani, mamă divorțată cu doi copii, rămași acasă cu mătușa maternă: *”Dacă avem nevoie de ajutor? Cred că da, că nu e ușor să fii plecat ani din viața ta și să te întorci pur și simplu ca și cum a fost ieri. Ne este greu că venim cu banii strânși și în loc să putem face ceva cu ei, să realizăm ceva din care să avem mai târziu o sursă de venit din care să trăim, cheltuim pe lucruri mărunte și nevoi zilnice. Sunt toate scumpe și nu te așteaptă nimeni cu brațele deschise, dimpotrivă parcă nu-i pasă nimănui... Și de asta se și întorc mulți înapoi. Nu e ușor să vezi că nu te descurci și nimănui nu-i pasă...”*

D.U., 41 ani, tată a doi copii rămași cu mama în țară: *”Eu am venit cu gândul să investesc în țară. Soția și copiii mei sunt aici și vreau să fac ceva pentru ei fără să fiu plecat ani de zile. Dar din păcate vă spun că am întâlnit numai piedici. Orice vrei să faci sunt foarte multe taxe, foarte multe formalități care se cer. Cred că ar fi necesar să existe anumite programe care să ne susțină când vrem să facem ceva. Sunt proiecte, e adevărat, dar un consultat costă foarte mult și nu e chiar ușor să arunci banii câștigați doar pe astea. Ar fi bine să fim susținuți mai mult cei care vrem să facem ceva. Poate sunt birouri unde ar trebui să apelăm, dar eu personal nu știu de așa ceva. Tot singur mă zbat să pun o afacere pe picioare, numai să văd ce pot face...”*

Cercetarea arată că emigranții care au revenit sau care doresc să revină în țară au nevoie de programe specifice care să le ofere sprijinul pentru reintegrare în familie și comunitate, pentru readaptarea la mediu, pentru prioritizarea nevoilor și gestionarea resurselor, pentru informare și consiliere profesională, informare și consiliere antreprenorială. În prezent există proiecte sociale care sunt aplicate în anumite regiuni ce le oferă emigranților posibilitatea să investească în țară, oferindu-le și o sumă semnificativă cu care să înceapă o afacere proprie. De asemenea, există specialiști în instituții de asistență socială care oferă servicii de consiliere și informare pentru persoane aflate în situații de criză, iar în cadrul primăriilor este evaluat periodic, la nivel local, fenomenul copiilor cu părinți plecați în străinătate și sunt oferite servicii de informare și consiliere membrilor rămași în țară. Toate aceste servicii sunt necesar de cumulat, dezvoltat și mediatizat, astfel încât persoanele emigrante care se întorc acasă să știe unde pot cere consultanță și sprijin la nevoie.

Pentru această categorie de populație pot fi dezvoltate și alte programe de orientare și consiliere care să-i ajute pe emigranți să folosească remitențele acumulate în cel mai profitabil și avantajos mod, atât pentru persoana în cauză, cât și pentru societate în general. „La revenirea în țară, migranții aduc cunoștințe profesionale ridicate, practici moderne și o serie de capitaluri umane ce pot susține dezvoltarea locală.”(Călin, Romelia; Umbreș Radu Gabriel, 2006, p. 161) Cunoștințele noi și competențele profesionale dobândite pot fi puse în evidență în acțiuni de dezvoltare comunitară, în comunitățile de care migranții aparțin și în care se întorc. Persoanele care au emigrat în străinătate pot contribui la dezvoltarea comunității din care fac parte cu elemente de noutate și un plus de inovație în ceea ce privește aspectul socio-profesional. Migranții au lucrat în domenii care nu sunt puse în valoare în țara de origine sau care sunt abordate dintr-o altă perspectivă, cu strategii și modalități de implicare în muncă diferite și cu un alt management.

La reîntoarcerea în țară, în vederea implicării în aria socio-profesională, migranții au un profil în care este sesizată schimbarea. Ei sunt indivizi cu o altă viziune, cu o altă motivație și cu un alt capital uman, fiind percepuți ca întruchiparea unei necesități. Migrantul poate fi valorificat ca pion principal, ca lider ce poate aduce idei, strategii, planuri, care de comun acord cu membrii comunității pot deveni proiecte reale și avantajoase. Migrantul își poate atribui roluri importante, atât în oferirea și prelucrarea elementelor noi din domeniul profesional, cât și în menținerea unor relații prin comunicare cu persoane din zona de plecare, modalitate care poate aduce bunuri materiale și informații importante. „Migranții par să fie mai mult particule într-un câmp magnetic ale cărui linii de forță sunt date de decalajele de dezvoltare și canalele de comunicare. Este ceea ce explicit sau implicit promovează abordările de tip „push-pull” sau cele bazate pe neo-economism.”(Dumitru, Sandu, 2000, p. 5)

Toate aceste aspecte pot fi mult mai bine puse în valoare prin acțiuni colective, actele solitare fiind începutul unei schimbări pozitive și benefice pentru societate. Producerea bunăstării la un nivel satisfăcător nu poate fi realizată decât prin programe de reabilitare a condițiilor economice și prin mobilizarea unor resurse individuale și colective.

**În concluzie**, fenomenul migrației de revenire poate aduce cu sine o serie de dificultăți cu care se confruntă emigranții care decid să se întoarcă acasă. Este necesar să se pună un accent mai deosebit din partea instituțiilor abilitate, a specialiștilor din domeniul asistenței sociale, dar și a altor specialiști pentru a preveni anumite situații de dificultate sau de a diminua o altă emigrare în străinătate care în multe situații poate fi și definitivă. Acest lucru poate fi realizat prin programe, proiecte, consiliere socială, psihologică, mediere, activități de consiliere și orientare profesională, dar și antreprenorială acolo unde este cazul. Emigranții pot fi un potențial

pentru dezvoltarea societății având în vedere cunoștințele noi și competențele profesionale dobândite, dar și alte resurse care pot fi gestionate corespunzător pentru o bună dezvoltare individuală, familială și societală.

## BIBLIOGRAPHY

Albu, A., Roșu, Hamzescu, I. (1978) *Migrația internațională a forței de muncă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Badea, C.V. (2009) *Migrația de revenire. Studiul de caz în satul Speriețeni, un sat de tranziție*, Editura Lumen, Iași.

Călin, R., Umbreș, R.G. (2006) *Efectele migrației asupra tinerilor*, Editura Lumen, Iași.

Cormoș, V.C. (2011) *Migrație și identitate*, Editura Universitatea "Ștefan cel Mare" din Suceava.

Cormoș, V.C. (2015) *Schimbări identitare în lumea migrației internaționale*, Editura Lumen, Iași.

Octavian, F. (2003) *Migrația internațională. Cauze, efecte, tendințe*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.

Octavian, F. (2006) *Migrația și crimițitatea*, Editura Bibliotheca, Târgoviște.

Rusu, V. (2003) *Migrația forței de muncă în Europa*, Editura Arvin Press, București.

Sandu, D. (coord.) (2010) *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Editura Polirom, Iași.

Sandu, D. (2000) *Migrația circulatorie ca strategie de viață*, Revista Sociologia Românească, nr.2, București.

Zamfir, C., Vlăsceanu L. (coord.)(1998), *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București